

12. Народні пісні Чернігівщини (з колекції збирачів фольклору) / упоряд. та вступ. статті Л.О. Єфремової; НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – К.: Логос, 2015. – 752 с.

13. НІКЗ «Гетьманська столиця», ф. 14, спр. 270. Спогади Левусь Г.Л.

14. НІКЗ «Гетьманська столиця», ф. 14, спр. 271. Спогади Винник З.М.

15. Спогади Винника В. – зберігаються в приватному архіві автора.

16. НІКЗ «Гетьманська столиця», ф. 14, спр. 268. Спогади Сухомлин Н.П.

17. Батурич: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка та ін.; Редколегія: О.Б. Коваленко та ін. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2009. – 786 с.

18. Спогади Лось Г.В. – зберігаються в приватному архіві автора.

19. Культура і побут населення України: Навч. посібник / Налуко В.І., Артюх Л.Ф., Горленко В.Ф. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.

20. Чубинський П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край / П.П. Чубинский. – СПб., 1877. – Т. VII – В. 2. Ч. III. – С. 606.

21. Этнографический сборник [издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом]. – СПб: в типографии Эдуарда Праца, 1858 – Вып. III. – С. 19–46.

22. Олефіренко Н. Один день в Батуричському суді / Олефіренко Н. // «Слово «Гетьманської столиці». – 2007. – № 4, травень-червень. – С. 6.

23. Ігнатенко І. Жіноче тіло у традиційній культурі українців / Ірина Ігнатенко. – 2-е вид. – К.: Дуліби, 2013. – 224 с.

24. Іваннікова Л. Вечорниці. А що після них? / Людмила Іваннікова. – К., 2008. – 72 с.

25. Ігнатенко І. Дошлюбне спілкування української молоді / І. Ігнатенко // Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. / [наук. ред. М. Гримиш] – К.: Дуліби, 2010. – Т. 2: Молодь. Молодість. Молодіжна субкультура. – 2010. – С. 40–55.

26. Спогади Авули М.П. – зберігаються в приватному архіві автора.

27. Спогади Тищенко Є.Г. – зберігаються в приватному архіві автора.

Герасько М.А. Традиционный досуг молодежи Батуричщины в XX в.

Статья посвящена исследованию форм общественного досуга молодежи на Батуричщине в XX веке. Данная работа базируется на изучении полевого материала, собранного автором у старожилов Батурича и окрестных сел – Обмачив, Осич, Пальчики, Матишвка, Красное и Митченки. В тексте автор приводит воспоминания старожилов с сохранением всех фонетических и стилистических особенностей, с целью передачи колорита местного говора, без нарушения «правил» местного диалекта.

Ключевые слова: Батуричщина, досуг, вечерниці, гулянки, улича, завалинка, молодежные развлечения, забавы.

Herasko M.O. Traditional entertainment of youth of Baturyn region in the XX century

The article is devoted to the research of forms of social entertainment for the youth of Baturyn region in the XX century. This work is based on the study of the expeditionary material collected by the author from the old-timers of Baturyn and the surrounding villages – Obmachiv, Osich, Palchyky, Matiivka, Krasne and Mytchenky. In the text the author brings memories of old-timers with the preservation of all phonetic and stylistic features to convey the flavor of the local dialect, without violations of the “rules” of the local dialect.

Key words: Baturyn region, entertainment, party, partying, youth sitting on the pad, youth entertainment, entertainment.

07.04.2017 р.

J

УДК [94+930.253](477) «1941/1943»

А.О. Горова

БАТУРИЧ В УМОВАХ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ БАТУРИЧІВ

На основі документальних матеріалів Державного архіву Чернігівської області досліджено політику німецької окупаційної влади, спрямовану на використання сільського господарства та трудових ресурсів с. Батурич упродовж 1941–1943 рр.

Ключові слова: Друга світова війна, окупаційний режим, сільське господарство, селянство, Батурич.

Скільки б не пройшло років, але Друга світова війна назавжди залишиться однією з найтрагічніших сторінок вітчизняної історії. Україна тоді вже вкотре опинилася в епіцентрі подій, які призвели до жахливих демографічних і матеріальних втрат. Найчисельнішою, але найменш захищеною верствою в умовах війни, було українське селянство. Керівництво Вермахту прагнуло зробити українське село постачальником продуктів та інших засобів німецьким солдатам. Така політика мала негативний вплив на всі аспекти життя кожного селянина.

На сучасному етапі розвитку історичної науки все більш популярними стають дослідження, предметом вивчення яких є соціальні аспекти, пов'язані з повсякденним життям сільського населення України в 1941–1945 рр. Над даною темою працювали українські історики Н.М. Глушенко, П.В. Добров, В.І. Лаврищук, В.А. Нестеренко, О.Г. Перехрест, І. Тарнавський, С.І. Власенко та ін. Однак для достовірності фактів варто глибше вивчити становище українського селянства в умовах окупації на регіональному рівні, хоча й на цій ниві вже деякі кроки теж зроблені О.Б. Коваленком, Р.Ю. Подкурком, О.В. Лисенко, які випустили збірник документів та матеріалів «Чернігівщина в роки нацистської окупації», присвячений маловідомим аспектам життя краю під час Другої світової війни та іншими істориками-краєзнавцями, які досліджували історію власних населених пунктів.

Аналіз даної проблеми наразі є актуальним з огляду на те, що з плином часу втрачається зв'язок з безпосередніми свідками досліджуваного історичного проміжку часу. Отже, мета даної статті полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу архівних матеріалів, опублікованих документів, наукових праць і усних джерел дослідити умови життя та побуту жителів Батуричського краю в умовах німецької окупації.

Чернігівська область у роки нацистської окупації разом із Кримом, Сумською, Харківською областями та Донбасом входила до військової зони і перебувала під військовим управлінням командування груп армій «Південь» [1, с. 368]. Територія військової зони формувалася поступово, оскільки цей процес був пов'язаний з просуванням частин вермахту вглиб СРСР та створенням 20 серпня 1941 р. і наступним розширенням території райхскомісаріату «Україна», кордон з яким проходив по

Дніпру [2, с. 34]. Захоплення ж власне Чернігівської області тривало від 23 серпня до 24 вересня 1941 р. [3, с. 443]. Межі колишніх районів і сіл (громад) у зоні військового управління зберігалися так само, як і в зоні цивільного управління, оскільки влаштовували окупантів. Виняток становили лише ті місцевості, де для полегшення боротьби проти партизанів і підпільників німці з одного утворювали два райони [4, с. 149].

Батурин, в минулому гетьманська столиця, напередодні війни мав статус села і був центром Батуринського району. Населяло його тоді близько 4 тис. чоловік. Окупація Батурина німецькими військами розпочалась 9 вересня 1941 р. Після трьохденних кровопролитних боїв частини Червоної Армії під тиском переважаючих сил ворога відступили [5, арк. 6].

Першим кроком агресора на окупованій території стало встановлення нової владної верхівки на рівні районів і окремих населених пунктів. Діяли вони через спеціально створені військово-адміністративні та військово-економічні апарати. Уся повнота влади в зоні військового управління належала командуючому оперативного тилового району, а він спирався на головні польові комендатури (фельдкомендатури) та гарнізонні (місцеві) комендатури (орткомендатури). Головна польова комендатура, якій підпорядковувалась Чернігівська область, знаходилась в м. Конотоп, а в Чернігові була вже місцева комендатура, з якої й надходили директиви до Батуринської районної управи [8, с. 53].

Вже 13 жовтня було опубліковано «Наказ начальника батуринської районної поліції про створення нових органів влади» [6, арк. 1]. Згідно з ним старшиною (бургомістром) новоствореного районного управління було обрано В.А. Горбанівця. Його накази і розпорядження були обов'язковими для виконання всіх мешканців Батурина і району, однак видавав він їх лише після санкції німецького коменданта. Не даремно саме Горбанівця обрали старшиною, бо в його особі окупанти побачили соратника, оскільки той був незадоволений радянською владою і політикою колективізації, про що не соромився говорити привселюдно [7, арк. 82]. Для управління всіма сферами життя затверджувалась структура районної управи: начальник району, заступник начальника району, районний секретар (перекладач); відділи сільського господарства, лісництва, індустрії, фінансів, шкільного відомства, відомства здоров'я, ветеринарний, соціальних справ, торгівлі й промисловості, продовольчих закладів, будівельний та дорожній.

Сільська управа на чолі з сільським старостою І.А. Тарасенком перебувала на найнижчому щаблі адміністрації. Він призначався районним керівництвом за погодженням із окупаційною адміністрацією. Права та обов'язки старост сільських та селищних громад визначалися «Інструкцією для старост», «Тимчасовим положенням про старост сіл та селищ району» та іншими нормативними документами [8, с. 53]. Сільські старости зобов'язані

були знати усіх мешканців свого населеного пункту (рід занять, сімейний стан, матеріальне становище, ставлення до роботи і «нового порядку»).

Також в наказі було зазначено про створення районних управлінських відділів. В першу чергу був сформований відділ поліції, на посаду начальника якої призначили Н.І. Пекура [6, арк. 1]. Такі загони допоміжної поліції відіграли важливу роль в утвердженні нацистського окупаційного режиму. Вони не лише здійснювали охорону установ, шляхів сполучення, виконували завдання польових і гарнізонних комендатур, а й залучалися до активної боротьби з партизанами. З дозволу військових інстанцій поліція могла переходити у підпорядкування начальника військ СС. Допоміжна поліція комплектувалася за рахунок добровольців з місцевого населення і колишніх військовополонених Червоної Армії. Їх чисельність становила приблизно 1 % від усього населення, тобто на 100 чоловік цивільного населення, незалежно від віку, призначався один поліцай. До лав поліції йшли як ідейні противники комуністичної ідеології (колишні репресовані та розкуркулені селяни, «позбавленці», «розпроданці» тощо), так і ті, хто в умовах війни прагнули отримати стабільний зарібок [8, с. 54].

Окремо створювався відділ паливної промисловості (лісництво). Її керівником призначався лісник Б.С. Данько [6, арк. 1]. Вже в грудні 1941 р. в Батурині було встановлено заборону на самовільний поруб дерев як на садибах, так і на присадибних ділянках. Виключенням були випадки, коли громада надавала спеціальний дозвіл [9, арк. 42]. Це пояснювалося потребою збереження лісових ресурсів, які в майбутньому мали б вивозитися до Німеччини або ж використовувалися для потреб армії.

Для організації роботи ідальні, хлібопекарні і магазину, а також збору овочів з покинутих городів і підсобних господарств, які перейшли в відомство районного управління, був створений батуринський відділ торгівлі, заготовок і постачання на чолі з П.І. Руденком. Торгівля продуктами в райцентрі дозволялася, але лише на місцевому базарі і з дозволу керівника Райземуправи. Ринковий збір складав 1 руб. з «ручного» продажу і 3 руб. з підводи. До речі, радянські гроші використовувалися й надалі, але 1 руб. прирівнювався до 10 німецьких франків, 10 руб. червонців до 1 німецької марки. Ціни на товари залишалися старі, їх умисне завищення каралося законом, переважно штрафами [6, арк. 1]. Згідно розпорядження Польової жандармерії Батурина, з квітня 1942 р. для цивільного населення з 21.30 до 5.00 вводилась комендантська година [9, арк. 328].

Керівником новоствореного сільськогосподарського відділу було призначено агронома М.С. Моргацького [6, арк. 1]. На нього було покладено обов'язок забезпечення організації посіву і збору врожаю, а також ведення тваринництва в районі.

Для того, щоб заохотити батуринців працювати на землі, вчасно і якісно здійснювати посіви і збирати врожаї,

окупаційна влада обіцяла поетапне запровадження індивідуального селянського господарювання, тим самим намагаючись привернути на свій бік тих, хто втратив фактично все в період форсованої колективізації.

Першим етапом реформи стало створення громадських господарств, які функціонували під керівництвом і пильним наглядом окупаційної адміністрації. На початку 1942 р. був ухвалений також «Тимчасовий статут роботи» з конкретними вказівками щодо організації і керівництва громадськими господарствами. Зокрема, зазначалося, що до громадських господарств увійшли садиби і майно колишніх колгоспів. Членами громадського господарства ставали колишні колгоспники та їхні діти, які досягли 16-річного віку. За вимогою Бахмацької ортскомендатури вже до 30 березня 1942 р. до Райуправи було надіслано списки військовополонених, робітників від 16 до 50 років, тих хто працював для Німеччини та її армії і загалом списки жителів всього Батурина [9, арк. 191]. До громадських господарств не приймалися особи, які запламували себе негідною поведінкою. Членство ж припинялося зі смертю. Майно радгоспів і МТС залишалося у державній власності. Присадибна ділянка ставала приватною власністю селянина і не підлягала оподаткуванню. Вона могла бути розширена, але без шкоди для громадського господарства [4, с. 162].

За статистичними даними на грудень 1942 р. в Батурині проживав 1191 робітник. В цю цифру були включені й місцеві ремісники, а саме: 16 ковалів, 20 слюсарів, 1 токар, 3 бляхарі, 26 теслярів, 17 столярів, 2 бондарі, 1 колісник, 39 шевців і 16 кравців [9, арк. 192]. Районним старшиною постійно вівся ремісничий реєстр залежно від роду занять. Відповідно до «Тимчасового ремісничого уставу», який набрав чинності 1 квітня 1942 р., створювались спеціальні умови для відкриття і продовження ремісництва. В першу чергу бралася до уваги досвідченість у своїй справі та необхідність відкриття підприємства в районі або громаді. Лише ті мали право на відкриття самостійного цеху, хто раніше працював у артілях або промислових підприємствах, які на той час вже були закриті. Посвідчення про спеціальну придатність видавали лише тим, хто витримав іспит або гарно зарекомендував себе, працюючи у вже існуючих ремісничих цехах. При розподілі продуктів харчування зареєстровані майстри бралися до уваги як працююче населення, а в випадку нестачі сільських ремісників місцеві комендатури за пропозицією господарської службової частини або німецьких сільськогосподарських керівників за участі біржі праці (якщо вона була) мали право переселяти або переводити їх в громадські і державні господарства. Однак за невиконання планів і неякісну роботу з ремісничого реєстру виключали, а штраф за ремісничу діяльність без реєстрації становив 500 крб. [10, арк. 23].

Новостворені громадські господарства на практиці були аналогами колгоспів, й надалі продовжували функціонувати бригади та ланки, розроблялися й доводили-

ся до виконавців виробничі плани, облік і оплата праці здійснювалися за трудоднями. Новим було те, що замість радянських назв вони отримали номери, хоча у документах поряд із новою нумерацією вживалися й попередні назви. Оскільки напередодні окупації в Батуринському районі існувало 40 колгоспів, то відповідно утворилось стільки ж сільськогосподарських общин (общинних дворів) [11, арк. 10]. Постанова Окружної Військово-Господарчої команди та Батуринської Райуправи від 28 квітня 1942 р. встановлювала 11-ти годинний робочий день (з 6.00 до 19.00 з перервою на обід з 12.00 до 14.00.) під час польових робіт. Все наявне тягло використовувалось лише на общинних землях, кінний обробіток на власних садибах батуринцям суворо заборонявся і карався штрафом в розмірі 500 крб. Селяни ж, які не мали коней, працювали на полі звичайними лопатами [9, арк. 14]. Не випадково абсолютна більшість населення райцентру до створення громадських господарств поставилася прохолодно, часто колгоспники взагалі не виходили на роботу. Окупанти просто не змогли зацікавити селянство у розбудові сільського господарства, тому змушували їх працювати, погрожуючи грошовими штрафами та ув'язненням, іноді і розстрілом [12, с. 29].

Для того, щоб хоч якось налагодити оперативне керівництво общинами району на період збирання хлібів та посіву озимих культур, з 20 серпня 1942 р. організували щоденну спеціальну переключку. Проводилася вона о 20.00 по телефону. Збирались на неї старости сіл і общинних дворів, начальники відділів Земуправи, агроном, зоотехніки, ветлікарі і агенти заготовок. Під час переключки староста села звітував за пророблену роботу кожною общиною в полі протягом дня: яку площу засіяли і скільки посівного матеріалу витратили, скільки корів працювало і який відсоток поставки хліба за день виконано. Явка на переключку була обов'язковою, адже не лише за неявку, а навіть за запізнення накладався штраф у розмірі 100 крб. [13, арк. 52].

Хоча розведення худоби не обмежувалося, однак її самовільний забій заборонявся. З початку окупації батуринці намагалися просто знищувати молодняк великої рогатої худоби, щоб він не потрапив до реєстру і не дістався ворогу. Розуміючи значні втрати, вже 28 березня 1942 р. Чернігівське Облземуправління видало наказ про захоронення всіх знищених телят і застосування найсуворішої міри покарання до винних в забої. В Батурині цей наказ під пильним наглядом Райземуправи набрав чинності від 13 квітня і зобов'язав господарські общини створити облік корів і новонароджених телят, який звірявся щомісяця з 1 по 5 число [9, арк. 78].

Також, відповідно до розпорядження керівника відділу сільського господарства, до відома населення району доводилося про те, що вичинка будь-яких шкур і овчин в індивідуальному порядку заборонялася, а дозволялося здавати їх споживчій кооперації за плату [9, арк. 76]. Проте, скоріш за все, у місцевого населення такі дії великого

здивування не викликали, адже ще до війни поширеними були листівки з наступним текстом: «Не забувайте скот на дворах! Производите забой только на бойнях и боенских площадках. Этим обеспечите высокое качество мяса и шкур. За хорошую шкуру получите повышенную цену и по желанию кожевенные товары» [14, арк. 143]. Таким чином, влада контролювала кількість худоби, збирала податки і забезпечувала сировиною легку та харчову промисловості. Якісна шкіра неабияк цінувалася, адже йшла переважно на пошив чобіт та елементів одягу для солдатів. Закуповували їх за встановленою ціною районні заготівельні контори, базарні ларьки, забійні майданчики, роз'їзні агенти союззаготкожу, а також сільпо [14, арк. 146].

Ще одним болісним ударом для батуринців стало закриття і пломбування 2 січня 1942 р. всіх сільських млинів [15, арк. 67]. Робилося це для зменшення несанкціонованої переробки та споживання сільськогосподарської продукції. Категорично заборонялося й вивозити зерно ярових культур в рахунок хлібопоставок до повної засипки посівних фондів і обліку всередині району. Хлібопоставку вивозили озимими культурами [9, арк. 41]. Переробка зерна на борошно дозволялася лише на визначених млинах за спеціальними помольними картками [12, с. 31].

Час від часу в вітрині неподалік Батуринської районної управи, яка розміщувалась в двоповерховому будинку по вул. Ющенка 14 (в ньому була військова комендатура і всі важливі інстанції районного значення), з'являлись розпорядження про кількість необхідних робітників на той чи інший об'єкт [15, арк. 1]. Оскільки зима 1942 р. була дуже морозною і сніжною, постійно здійснювалась розчистка мосту через р. Сейм та стратегічно важливих шляхів. Так, наприклад, 2 квітня після надзвичайно сильного снігопаду старостам общинних дворів було дано розпорядження вислати 700 чол. для розчищення снігу. До вечора все зробити просто не встигли, через що за допомогою поліції населення Батурина організували на нічну роботу з 2 на 3 квітня з наказом закінчити роботу до ранку. За невиконання розпоряджень військового значення всіх чотирьох старост общинних дворів на перший раз оштрафували на 500 крб., бригадирів общинних дворів – на 400 крб. зі стягненням штрафу протягом двох днів [9, арк. 196]. Однак, не забуваймо, що всі ті важкі роботи були покладені на виснажені злиднями жіночі плечі, оскільки через мобілізацію на фронт в Батурині станом на 25 жовтня 1943 р. нараховувалось 1984 жінки (віком від 16 до 50 років – 897) та лише 1214 чоловіків (віком від 16 до 55 років – 325) [16, арк. 2].

Від 30 квітня 1942 р. набула чинності постанова Батуринської Райуправи «Про охорону автогужових шляхів Батуринського району». Згідно з нею організацію охорони шляхів, шляхових споруджень та деревонасаджень в полосі відводу шляхів по Батуринському р-ну було покладено на Районний шляховий відділ. Додатком до постанови були «Правила охорони автогужових шляхів...». Для місцевих жителів вони були фактичною заборонаю

користуватися головними дорогами. Вони тепер могли їздити лише в об'їзд навіть під час польових робіт. Також суворо заборонялося смітити на узбіччях дороги, випилювати дерева у придорожніх лісосмугах, розпалювати вогнища в радіусі 200 м від мостів, а також біля них купатися і ловити рибу [9, арк. 15].

Ще одним тягарем для селян Батуринського краю стала податкова політика військової зони, яка включала забезпечення безпосередніх потреб Вермахту. Податки були постійними і тимчасовими (одноразовими). Постійний характер мало постачання німецьким солдатам молока і яєць. З початку листопада до кінця грудня 1941 р. повинність здачі молока на потреби військ зростає від 1600 л до 2700 л на місяць. Приймали його на Батуринському маслозаводі за ціною 70 коп. за літру при жирності 3,8 % [9, арк. 5]. Одноразовим же був, наприклад, податок кінями. Згідно розпорядження сільськогосподарської комендатури Батуринського р-ну від 21 серпня 1942 р. з общин району призначалося відправити в Курську область 600 коней. В першу чергу забирали їх в одноосібників, до того ж відбирали найкращих (віком від 4 до 12 років), здатних переходити відстані до 400 км. Господар мав не лише віддати вороного, а й спорядити його в дорогу і забезпечити фуражем на 1 день [11, арк. 50]. Подібне розпорядження до Батуринської земельної управи надходило й 11 січня 1943 р. Згідно нього на 9 годину 12 січня район мав надати якнайбільше коней для військових потреб, пункт прийому знаходився в Бахмачі. Для того, щоб вчасно виконати розпорядження, 11 січня коней із сіл Ксензівка, Атюша і Горохове переганялися до Батурина, а з Головеньок, Кербутівки, Нових Млинів і Осічі в Городище на ночівлю, а вранці відправляли в Бахмач. Так само відбиралися лише здорові і витривалі тварини, однак не бралися до уваги племінні та вагітні [13, арк. 9].

Поголів'я коней різко зменшувалось. Якщо влітку 1942 р. по Батуринському р-ну їх нараховувалось 3094, то до осені 1943 р. цифра зменшилась до 1501 [11, арк. 73]. В якості тягової сили під час польових робіт почали використовувати корів. Для кожної господарської общини населеного пункту фіксувалась кількість худоби, яка мала щоденно працювати в полі. Наприклад, для Батуринської общини № 15 встановили план роботи з коровами в кількості 46 голів. Відбір тварин здійснювали ветлікарі [13, арк. 57].

В умовах війни продовжували працювати громадські освітні заклади: школи, дитсадки, бібліотеки, однак селяни просто боялись їх відвідувати. У зоні військової адміністрації освітня галузь регулювалась постановою «VII секції вермахту зони Б (Україна)» № 34 від 29 грудня 1941 р. Передбачалося функціонування початкових, промислових, сільськогосподарських, лісогосподарських професійних шкіл, професійних курсів жіночого персоналу для навчання веденню господарства, кравецької справи, охорони здоров'я та гігієни. Заборонялося відкривати вищі й середні навчальні заклади, загальні професійні школи зі спеціалізацією за певним фахом [12, с. 37]. Питання-

ми освіти займався районний відділ освіти [9, арк. 554].

Хоч і не в повній силі, але функціонували і місцеві підприємства. Батуринський Коноплезавод станом на 1942 р. переробляв за місяць 13,5 т сировини і відправляв готову продукцію на підприємства Чернігова, а Маслозавод переробляв за той же термін 9 т сировини, готову продукцію відправляючи на Бахмацький ЦКВ [17, арк. 106]. Документацію для потреб району виготовляла Батуринська друкарня [18, арк. 140].

Лікарня, очолювана М.А. Кисілем, продовжувала лікувати хворих і під час окупації Батурина [19, с. 4]. Керував же медициною району відділ охорони здоров'я на чолі з райздоровінспектором М.С. Загорюлько. На початку 1942 р. в районі розпочалась епідемія висипного тифу. Причиною розповсюдження хвороби були військовополонені, які проходили селами й просилися на нічліг. Для запобігання розповсюдження інфекції в Батурині і Нових Млинах створили інфекційні бараки (відділення), де й розміщували хворих. Для ночівлі ж військовополонених обладнали спеціальні кімнати-нічліжки; населенню їх приймати було суворо заборонено [9, арк. 54]. З настанням весняного потепління виникла нова загроза загострення і поширення хвороб. Для дотримання належного санітарного стану по Батуринському р-ну було видано наказ № 478, відповідно до якого всі установи району, приватні домовласники і квартиронаймачі мали очистити від сміття всі подвір'я і вулиці навколо садіб, привести до належного стану базарну площу, вбиральні і смітники. Старостам сіл було наказано організувати ремонт колодязів, спорудити біля них підставки для відер і розчистити територію навколо колодязів в радіусі 5 м, щоб запобігти стіканню до них води та нечистот. Старости обштинних дворів мали провести належне поховання тіл померлих, які знаходились в межах володінь їх обштинних дворів. Вищевказані заходи мали бути вжиті до 1 травня 1942 р., за невиконання винним загрожував штраф у розмірі 300 крб. [9, арк. 12].

Батурин було визволено від німецького поневолення 6 вересня 1943 р. силами 207-го полку 75-ї гвардійської стрілецької Бахмацької дивізії [20, с. 552]. За роки окупації в Батурині було спалено і розстріляно 43 чол., 60 вивезено на примусові роботи до Німеччини. Постраждало сільське господарство: вивезено 3116 т хліба, значно зменшилось поголів'я худоби. Внаслідок бомбардувань було знищено за офіційними даними 86 будинків, 2 будинки культури, 1 складське приміщення та 5 млинів [21, арк. 2]. Отже, як бачимо, війна велася на двох фронтах: власне зброєю і поневоленням мирного населення. Життя на окупованих територіях було надто тяжким через велику кількість наказів, постанов і розпоряджень, які чітко регламентували всі аспекти існування селян. Батуринці, як і більшість українців, мали виживати в стані постійного страху бомбардувань, непосильних податків, і перспективи отримати «путівку» до Німеччини на примусові роботи. Важко працюючи на полях, забезпечуючи продовольством, ху-

добою і реманентом німецьких солдат, люди самі часто залишалися голодними.

Аспекти життя батуринців у роки нацистської окупації, розкриті у даній статті, висвітлюють далеко не повну картину існування сільських мешканців України у зазначений період. Існує чималий спектр проблем, який потребує подальшого детального вивчення та аналізу дослідниками.

ПОСИЛАННЯ

1. Перехрест О.Г. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст.: Історичні нариси: у 2-х кн. / О.Г. Перехрест. – Київ: Наукова думка, 2010. – Кн. 1. – 735 с.
2. Нестеренко В.А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941–1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти): Дис. канд. іст. наук / Нестеренко В.А. – К., 2005. – 307 с.
3. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.: Документы и материалы: В 3 т. – Т. 1. – К., 1985. – 519 с.
4. Перехрест О.Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище / НАН України. Інститут історії України / О.Г. Перехрест. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – 668 с.
5. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-1429, оп. 1, спр. 194.
6. ДАЧО, ф. Р-3887, оп. 1, спр. 1.
7. Там само, ф. П-267, оп. 1, спр. 611.
8. Власенко С.І. Органи адміністративного та господарського управління німецьких окупантів у військовій зоні в Україні (1941–1943) // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Вип. 83. – К., 2006. – С. 53–56.
9. ДАЧО, ф. Р-3199, оп. 1, спр. 1.
10. ДАЧО, ф. Р-3204, оп. 1, спр. 2.
11. ДАЧО, ф. Р-3200, оп. 2, спр. 1.
12. Чернігівщина в роки нацистської окупації: Документи і матеріали / Упорядники: О.Б. Коваленко, Р.Ю. Подкур, О.В. Лисенко. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2013. – 496 с.
13. ДАЧО, ф. Р-3246, оп. 1, спр. 1
14. ДАЧО, ф. Р-1774, оп. 1, спр. 5.
15. ДАЧО, ф. Р-3887, оп. 1, спр. 5.
16. ДАЧО, ф. Р-993, оп. 1, спр. 2.
17. ДАЧО, ф. Р-3200, оп. 2, спр. 10.
18. ДАЧО, ф. Р-3381, оп. 1, спр. 6.
19. Терех М.І. З історії Батуринської лікарні // Слово гетьманської столиці. – 2012. – № 3. – С. 4.
20. Батурин: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка та ін.: Редколегія: О.Б. Коваленко та ін. – Чернігів, 2009. – 786 с.
21. ДАЧО, ф. Р-900, оп. 1, спр. 2.

Горова А.А. Батурин в условиях немецкой оккупации сквозь призму повседневной жизни батуринцев

На основе документальных материалов Государственного архива Черниговской области исследовано политику немецких оккупационных властей, направленную на использование сельского хозяйства и трудовых ресурсов с. Батурин в течение 1941–1943 гг.

Ключевые слова: Вторая мировая война, оккупационный режим, сельское хозяйство, крестьянство, Батурин.

Horova A.O. Baturyn during the German occupation in the light of the living conditions of local residents

Based on documentary materials of the State Archives of Chernihiv region studied German occupation government policy aimed at using agricultural and human resources of Baturyn during 1941–1943.

Key words: World War II, the occupation regime, agriculture, farmers, Baturyn.

28.02.2017 р.

j